

Maja Erdeljanin

DRAGI DNEVNIČE,

**Bila sam zimus u Beču. Videla sam sedamnaest izložbi u šest muzeja.
Puno sam hodala.**

12. decembar 2021.

Prethodnog puta bilo je više turista, na to sam prvo pomislila. Prođe i sada poneki, prepoznajem ih izdaleka po brendiranim papirnim kesama iz butika, mada skrivaju lica pod maskama. Zajedno s njima zadivljeno podižem pogled visoko pod veličanstvenu kupolu carske kapije na ulasku u palatu hofburške dinastije. Tavanica je suviše daleko da bi i s nje visili grozdovi svetlećih božićnih ukrasa kao u okolnim ulicama, ali već joj je sama konstrukcija takva kao da svakoga dana treba da svedoči o nekoj velikoj gradskoj svečanosti. Kome li je palo na pamet da jednu običnu kapiju učini tako velelepnom da nalikuje hramu? Kroz sredinu građevine i danas prolaze konji koji vuku poluotvorene kočije, ali sad su u njima ushićeni turisti, nesuđene princeze i jednodnevne dvorske dame sa svojim galantnim kavaljerima, od kojih se tek poneki zastidi pažnje i lakog prezira u pogledu pešaka pored kojih kasaju. Osećam miris životinja i sena.

14. decembar 2021.

Iz autobusa deluje kao da je svaki prozor jedan veliki ekran koji ubrzano projektuje slike grada. Hundertvasser i njegovo amorfno-humano stanovanje u boji, široki Trg Marije Terezije... S desne strane je Opera haus, ulaznice koštaju od četrdeset do dvesta pedeset evra, zavisi od toga da li su mesta za stajanje iza nekog stuba ili za sedenje u loži. Zamišljam crvena sedišta u sali, veliku pozornicu i na njoj tužnu madam Baterflaj, malenu poput sićušnog leptira, posmatram je u mislima za svih dvesta pedeset evra kroz pozorišni dvogled i naslućujem slojeve šminke na njenom licu, proširene pore kože koja vapi za vazduhom, vidim joj konture očiju uvećanih linijom crnog krejona. Autobus staje pred japanskim restoranom u kojem imaju odličan suši.

28. decembar 2021.

Bečki muzeji otvorili su krajem godine nekoliko izložbi u nadi da pandemija kašljuca svoje poslednje dane. Sasvim je logično bilo da prve izložbe sastave od radova iz svojih depoa i državnih kolekcija. Ne samo zato što je lakše odlagati termine izložbi sa sopstvenim

radovima, uglavnom domaćih umetnika, već i zato što je svaki veći potres u životu, ličnom ili društvenom, zapravo savršen momenat za sumiranje rezultata, sređivanje utisaka, za generalni osvrt oko sebe, za podvlačenje crte. Pandemija je restartovala čitavu planetu ili to još uvek čini, a pre novog koraka u nepoznato, dobro je rezimirati ko smo do sada bili, pokušati da shvatimo šta nam se dogodilo, kuda želimo da stignemo. Kao po dogovoru, kustosi više aktuelnih muzejskih izložbi istovremeno su napravili svestan korak unazad u klasični modernizam i rani austrijski ekspresionizam da bi pokazali kako je umetnost s početka 20. veka bila pokretačka snaga umetnosti našeg doba, da su portret, pejzaž i akt ne samo antikviteti likovne umetnosti, već i njena azbuka. Ili abeceda.

Otvaranja su bila virtuelna, a ulazak u muzeje nemoguć bez važećeg sertifikata o imunizaciji i maski. Međutim, pokazalo se da su svi začuđujuće dobro posećeni. Turisti kulture i likovni entuzijasti nisu poklekli ni u vanrednim uslovima. Već na ulasku u „staru“ Albertinu, čekalo se u redu, a onda guralo pred radovima Pikasa i Modiljanija.

ALBERTINA: Modiljani je bio vajar... Kako sam mogla to da ne znam? Kažu da se i sam izjašnjavao tako. Tek u tom svetlu najzad mi postaju jasni slikani oblici, napete, svedene forme, monumentalnost figura gotovo uvek u istoj spokojnoj pozi, težina kojom ih gravitacija prikiva za tle, a opet svaka poseduje zapanjujuću individualnost. I, naravno, oči. I one dobijaju smisao. Zenice se retko vajaju na portretima, pogotovo kada su apstrahovani, lica imaju samo dva valjuškasta badema u gornjoj trećini trouglastog oblutka glave. Neobično kako četkom grubo teše gromade tela i lica, dok tananim linijama pažljivo i nepogrešivo pronalazi karakter osobe i čini ga prisno poznatim. U njemu se mešaju jin i jang, razmišljam dok se sklanjam s puta posetiocima kojima se ne vidi lice – samo zenice u očima. Koliko god da kompozicije nalikuju jedna drugoj, imam utisak da bih mogla na ulici da prepoznam modele, da je još uvek 1914-a. Još izdaleka se javljam Pikasu, Dijegu Riveri, Žanu Koktou, Maksu Žakobu...

U drugoj, modernoj Albertini izloženi su Šileovi radovi. I njega je veoma rano odnela bolest, Španska groznica u dvadeset osmoj godini. Njihova prerana smrt čini mi se u pandemiji manje apstraktnom. Pitam se koliko umetnika je na sličan način zaustavljeno tokom prethodne dve godine. Šta rade naše kolege koje su bolest pregurale, ali su izgubile ateljee ili sposobnost da se koncentrišu, da se penju na skele, bore s velikim formatima... Da li i oni otvaraju sebi put ka medijima fizički manje zahtevnim, poput fotografije, videa, dizajna? Da li umetnička dela mogu postati velika i takva opstati pred sudom vremena, čak i ako su rađena na malom formatu, s jeftinim materijalima?

Na izložbi iz kolekcije „Batliner“ shvatam da smo se Huan Miro i ja na isti način igrali s nalepnicama. Na slici „Metamorfoza“ iz 1936. godine, na glavu nekog čudnog tata-brade, možda na portret svog unutrašnjeg bića, zalepio je skoro iste ptice kakve sam pre neki mesec pronašla među sličicama jednog dečjeg albuma za upoznavanje sa nestajućom nam prirodom i zalepila ih na svoje slike. Pratila sam ga u stopu sa razdaljine od osamdeset pet godina.

Dugu šetnju kroz istoriju i tuđe misli uvek bolje podnesem uz kolačić i čaj u muzejskom kafeu. Odlazim po svoju nagradu.

ALBERTINA MODERN: Kustosi izložbe „Šile i sledbenici“ istakli su na zidu prostorije razlog zbog kojeg je Šile našao svoje mesto i u Albertininom modernom ogranku, u zgradi nekadašnjeg Kunstlerhausa. Rekli su da je istražujući svoja duševna stanja, zajedno s mogućnostima crteža i slike, otvorio put brojnim generacijama umetnika, sve do današnjih. Izdvojio se od svojih savremenika prestajući da radi dopadljive i opisne studije svog spoljašnjeg izgleda (iako kažu da je bio pravi gospodin, uredan i odmeren) i počeo da postavlja pitanja o tome ko je, čemu teži, o svom mestu u društvu, profesiji, identitetu. Šile-model nije uzorni građanin sa čistim okovratnikom od belog kartona, nije zamišljeni umetnik, on posmatra posetioce izložbe krupnim introspektivnim očima, iz svoje male sobe, nag, nezadovoljen, zabrinut, užasnut, ranjiv i snažan. Pomišljam kako i mali formati zaslužuju da sijaju s billboarda, s privezaka, maramica za naočare i da pozivaju u muzej. Prvih sto godina bila su za Šileova dela mačji kašalj, kažem sebi u bradu i prelazim u deo izložbe sa „sledbenicima“.

Austrijske umetnike, posebno one koji stvaraju posle 1945. godine, sa starijim kolegom povezala je tema autoportreta. Ni njihovi radovi nisu studije spoljašnjeg izgleda autora, već intimni, introspektivni monolozi, likovna istraživanja, odnos prema društvu u kojem žive. Bečki akcionista Ginter Brus predstavljen je sa foto--dokumentacijom akcija slikanja ožiljaka po sopstvenom licu. Vali Eksport izlaže svoje telo pogledima i opasnostima, dok na butini nosi tetovirane haltere kao podsetnik na ulogu koja je u društvu namenjena ženi. Arnulf Rajner, poput Šilea, inspirisan mentalno obolelima, prikazuje svoje ružno lice, golo-tinju, psihološka stanja, bes, nezadovoljstvo. Karin Mak umire na dasci za peglanje. Nasuprot njima Marija Lasnik radikalno nežna, mirnog lica, ne želi da bude ni lepa, ni seksi, već onakva kakva je kad ne zna ni da li je muško ili žensko, kad misli, stvara, kad sama bira svoj put. A boje su pastelne, lazurne, ružičaste i žute, jer i u ženama i muškarcima ima nežnosti. Adriana Černin, iscrtava velike formate drvenim bojjicama, tanana i cinična skriva se, svojevolumino ili ne, među dekorativnim floralnim motivima sa svojih haljina. Džim Dajn na svakom portretu istog izraza lica, zainteresovan samo za sliku, uporno briše poteze i traži nove načine da nacrti svoju sedu bradu. Sve dok ne iscepa papir i među izguljenim slojevima podloge za crtanje pronađe svoju savršenu bradu, punu energije koja je bila potrebna da ona izraste. Bazelic krivi ruke iz ramena, poput Šilea. Ervin Vurm prikazuje svoje slabosti, šegači se kao i uvek sa krastavcima. I sam je krastavac. S olakšanjem udišem njegov humor.

Na prizemlju je izložba „Umetnost osamdesetih“. Podnaslov izložbe: prevazilaženje moderne, preporod narativa. Znači, postmoderna, kažem sebi i čitam sa zida poruke kustosa: promene na političkom planu (Margaret Tačer, islamska revolucija u Iranu, raspad SSSR, Varšavskog pakta, pad Gvozdene zavese, Černobilj...), pojava japija, mladih obrazovanih ljudi koji dobro zarađuju, optimizam koji dominira. Začudo, pored svih tih promena i takvog uvoda, osim kod Dženi Holcer i Barbare Kruger koje kritikuju patrijarhat i kapitali-

zam, među radovima nema puno politike. Možda je ipak tačno kad kažu da je umetnost uvek kontrateg dešavanjima u društvu. Povratak mitova i simbolizma, subjektivne ekspresije, figuracije, naracije... Veliki formati dominiraju prostranim salama. Viču na sav glas. Već sam umorna od toliko narativa i odlazim po još jednu nagradu u kafeu muzeja. Po još jedan čaj i kolačić!

Te večeri rešila sam svoj prvi sudoku i bila veoma ponosna na sebe.

29. decembar 2021.

Šagalu nije bio potreban drveni maneken da naslika dobro uzemljenog „ženika“ i njegovu leteću dragu na slici „Šetnja“ iz 1918. godine. Ali, toliko su slatke te figure. Kako da im odolim? Papiri tristagramski, četristo, šeststo, ručno pravljeni, pamučni, za akril, za akvarel... Štafelaji, lako sklopivi, metalni, za poneti, za put... Kao da će mi ikada zatrebati. Dobro, može jedan komad. Četke. Flah, široke. Ide mi voda na usta. Mljackam još od ulaska u prodavnicu. Magneti za kačenje radova na papiru, dvadeset i četiri u pakovanju. Kutijice. Drvene, plastične. Za organizaciju ateljea. Da imam rep, poput naših kućnih ljubimaca, mahnito bih njime udarala po rafovima levo-desno. Ali, imam već dovoljno iskustva u ovome. Sa sobom u radnju sa slikarskim materijalom nosim samo gotovinu, ograničena sredstva, znam da mi oslanjanje na razumni spisak ništa ne vredi. Izlazim praznog novčanika, zadovoljna kao da sam bila u bioskopu u kojem na izlazu dele torte i pregršt drugih nepotrebnih poklona, ali to čine onako, od srca.

1. januar 2022.

Tradicija. Bečki koncert. Pižame. Salata, zna se koja... I ne nadam se više da će nastupajuća godina biti bolja. I zašto bi? Pa, nije to takmičenje.

4. januar 2022.

U Kafe hausu ponekad posluže čajeve s onim značajnim porukama zakačenim za kesice. Pročitam rečenicu punu mudrosti, o suštini postojanja, o ljubavi, o dostizanju duševnog mira, o pažnji. I nasmejem se samouvereno kao da me je upravo na ulici presreo jurodivi beskućnik i proniknuo mi u dušu jednim jednim pogledom, a ja se brzo sakrila u laž i napravila se kao da ništa nije pogodilo. Zar se tako lične, važne i privatne stvari smeju prodavati u kesicama čaja, tako divno dizajniranim, u tolikom tiražu, za takvu zaradu? Smeju li se prećutati? Da li smo ih ikada drugome saopštili? U kakvom to razgovoru? Zapravo, jedva čekam da vidim šta ću sa sledećim čajem izvući, osećam se kao da otvaram kolačić sreće, i čekam presudu, ili putokaz. Iz kesice sa čajevima danas već treći put iskače jurodivi, škilji jednim okom u mene i govori: „Ljubav je ono što si Ti.“ „Lepota Tvoje duše sve prevazilazi – ona je beskrajna.“ „Možemo početi sve ispočetka u bilo kom trenutku.“

14. januar 2022.

GORNJI BELVEDERE: Putem brojnih bilborda razasutih po čitavom gradu pozivaju se ljubitelji umetnosti da „dođu na poljubac“, najviše ih je oko samog muzeja i na njegovoj metro stanici, a turisti kao hodočasnici i dalje odlaze da se dive Klimtovoј slici. Kakva nepravda prema svim ostalim slikama, prema gospođama Ridler i Knips i prema cvetnim livadama, pomislim uvek kad je vidim, iako joj se zaista i sama divim. Osim što se ponekad zapitam prija li joj zaista taj čvrsti zagrljaj, tako iskrivljenog vrata i odmaknutog lica od njegovog, da li je guši. Nezahvalna divljakuša. Tako nežan čovek. Zastala sam da je opet proučim noseći masku iza koje se ne vide ni osmesi ni poljupci. Slika iza zaštitnog stakla bila mi je previše poznata da bih je svežih misli doživela, ali i dalje je sa svog pijedestala samouvereno vladala levim krilom dvorca, privescima, maramicama za brisanje naočara, platnenim eko-kesama za šoping... Ipak, više su me tog puta dotakle, njenim svetlom gotovo skrivene, livade i praznine s ostalih slika u prostoriji, odsustvo predmeta i sadržaja na njima, vizuelne pauze na portretima dama nakinđurenih ornamentima i mnoštvom detalja... Te tišine na Klimtovim slikama, tako neophodne i na pravim mestima, stizale su mnogo direktnije do cilja. Pejzaži su večni, pomislila sam, priroda je neuništiva, samoobnavljanje na toliko nivoa.

Da to potvrdi, samo jedan Direrov pejzažič ukrao je šou na izložbi „Direrovo vreme“. „Brenerov put u Isakovu dolinu“ iz 1495. godine, veličine 20,5 x 29,5 cm, zasenio je sve prisutne savremenike, i za ovu izložbu restauriran Katarinin oltar, i nage Eve i obučene Marije, bludnice i svetice, i matematičku perspektivu, portrete imućnih ljudi i njihovih supruge. Pobuđen interes renesansnih umetnika za stvarnost i njihovu težnju ka oslobađanju slikarstva od religioznih poduka i pridika, veliki trud Albrehta Altdorfera, Volkfanga Hubera, Luke Kranaha, ostavio je daleko za sobom jedan mali, lako slikan pogled s planine na puteljak i dolinu. Bez pretencioznih namera, samo laki odmor i meditacija na brdu. Možda suvenir na neki lep dan koji je ličio na ono što dobri dani treba da budu... Ponela bih ga kući i posmatrala satima sve dok mi se oko jednog dana na njega ne navikne i on ostane zarobljen među nameštajem, nevidljiv od beline zida i dnevne rutine. Ali baš zbog toga sam se s lakoćom okrenula od pejzaža onog trenutka kad sam ga fotografisala, a pogled ga se dovoljno napio. Nastavila sam put ka sledećoj izložbi, ispod maske se osmehujući čuvarci i prolaznicima s kojima sam se mimoilazila.

Pročitala sam negde da je Ajke Šmit, direktor galerije Ufici, izjavio da su žene slikari postojale kroz istoriju i bile cenjene u svoje vreme, ali ih je 19. i 20. vek potisnuo sa scene, čak da su Uficijevi depoi puni dela ženskih autora. Ako je stvarno tako i ako se istorija prepravlja svaki čas, možemo li da verujemo da je ne toliko davno svet možda bio „normalan“? Da li su dela umetnica izlagana javno do tog mizoginog 19. veka ili su odmah išla direktno u depo? Setila sam se toga ušavši u salu sa slikama bečkog bidermajer slikara Valdmilera i zapitala da li su i njegove savremenice ovako lepo slikale. Stvarane i izlagane u 19. veku, njegove slike ni danas ne stoje u depoima. Šetajući ubrzanim korakom kroz njegov ulepšani svet na izložbi „Bolja vremena“, misleći da sam na tu izložbu zalutala, oko mi privlače

lica portretisanih supruga bogatih poručilaca. Ispred svakog portretisanog lika, kroz kostim, scenografiju, odabir poze, ali pre svega kroz poglede, nameće se slika vremena u kojem je delo nastalo. Ispod nežnih rumenih usana i baršunastog tena karakter je gotovo izbledeo. Pa one su uplašene, shvatam, nesigurne u svoje znanje, u sopstvenu budućnost bez svog patrona, muža, oca, pokorene su. Čak i onaj golobradi mladić na slici kraj prozora ima više samopouzdanja i od devojaka i od zrelih žena, dok rukom drsko upire u posmatrača. Studirala sam ženska lica kao da im gledam fotografije u pasošu, pokušavajući da proniknem u njihovu stvarnost, a onda shvatila da se u nju direktno meša slikareva stvarnost, kao i slika koju muškarac tog doba ima o ženi. Autori izložbe su kao kontrast ovim idiličnim portretima, vazama sa cvećem, posudama sa voćem i osunčanim pejzažima, u sledećoj prostoriji, postavili radove nekih drugih, društveno osvešćenih Valdemilerovih savremenika. Druga strana medalje prikazala je kockare, raspikuće, sudske izvršitelje koji izbacuju siromašnu porodicu iz stana, prosjake, premorene roditelje, bolesnike na ulici... Mene su nežni portreti ukrasnih supruga mnogo više uznemirili od direktnih pokušaja osveščivanja javnosti o društvenim problemima. To su isti oni problemi od kojih i danas relativno brzo, nakon neproaktivnog mrštenja lica, okrenemo glavu. I iste lepe okrenute glave.

U silasku prolazim kroz izložbu „Dame sa lepezama“. Orijentalni uticaji na evropske slike, pre svega na Klimta... Ponovo žene statisti. U matrice prijatnih boja, dekorativna umetnost uključila je i crte lepih ženskih lica. Uopštene i bez karaktera, kao preteče reklama za koka-kolu iz pedesetih. Kao divan san. Rajske ptice, cveće, lokvanji, šarene haljine, dugi beli vratovi i rumeni obrazi. Odličan feng šui, pomislim.

BELVEDERE 21: Pauzu između dva Belvederea ispunjava mi jedna zaludna šetnja parkom po ledenom vetru i zubatom suncu, jer nisam shvatila da je Donji Belvedere zatvoren zbog renoviranja. Brojni šetači sedeli su na klupama ili obilazili oko zgrade. Možda su i oni pogrešili kao i ja, tešila sam se. Dok sam napravila taj veliki krug, nisam više imala vremena za čaj i kolačić, mada sam za njima zapravo žudela. Čim sam ušla u Belvedere 21, koji u svom nazivu slavi dvadeset i prvi vek a ne tekuću godinu, kako sam u prvi mah naivno pomislila, zaboravila sam i na kolačić. Ugo Rondinone je svojom instalacijom „Akt u pejzažu“ raskošno, poput Hofburške kapije, označio ulazak u palatu savremene umetnosti. Četrnaest plesača od voska u trenucima pauze, mira i odmora, kontempliraju, zamišljeni, melanholični, međusobno udaljeni i izolovani. Nijanse zemljanih pigmenata s različitih kontinenata, umešani s voskom, međusobno se blago razlikuju, ali toliko je različitih vrsta u svakom od odlivaka iz kojih su „plesaći“ i „plesalice“ sastavljeni, kao izmešani DNK kodovi, da pojam različitosti gubi smisao. Dva velika zida od zemlje, oba sa po jednim kružnim otvorom, seku ukoso halu i delimično zatvaraju vidik, dok ga sa druge strane otvaraju stakleni zidovi kroz koje se vidi zelenilo parka. Na svakom staklenom zidu je po jedan providni časovnik, crveni, žuti i plavi, bez kazaljki, veličine onih otvora u zemljanim zidovima. Protok vremena i pojam prostora pokazuju se u svojoj relativnosti, samim tim i ostale dimenzije, ograničenja i različitosti. Osećam da ne smetam „plesaćima“, da bih se i sama mogla pridružiti njihovoj „radionici“, sestri na pod, gledati u pejzaž kroz žuti sat bez kazaljki i predahnuti.

Na spratu su „Avangarda i savremenici“. I na ovoj izložbi su kustosi iz muzejskog depoa izneli radove austrijskih umetnika od posle Drugog svetskog rata na ovamo. Ponovo su u dijalogu Nekad i Sad. Rudolf Vaker i Lizl Ponger, Fric Votruba i Toni Šmale, Kristian Ludvig Aterze i Jakob Lena Knebl. Kubizam, futurizam, konstruktivizam, apstrakcija, naspram potrebe ljudskog tela, kritičke konfrontacije, visokog i niskog kiča, pop arta, seksualnih aluzija, razbijanja stereotipa, snoviđenja, podsvesnog, apsurdnog, fantastičnog...

Ali, ponovo, od toliko glasova više ne čujem nijedan. Uvek sam mislila da izložba treba da bude ambijent u kojem se boravi neko vreme i upijaju vibracije dok nas umetnik „ubeđuje“ u svoje viđenje stvari. Zato mi se često čini da grupne izložbe stvaraju buku, u najboljem slučaju onu sličnu snobovskom mrmljanju na koktelu, ali da najčešće prerastu u prave ulične nered, gde neko viče preko megafona, a neko stoji po strani i deli letke ili uglasa sa drugima iz sve snage izvikuje iste parole.

Iz galame izdvajaju se dva ostrvca tišine. Video-animacija Agnješke Polse, „Eklipsa“, teče linearno, dovoljno sporo da u prvi mah pomislim da je u pitanju lajt boks ili samo slika, a onda se iznenadim kad shvatim da slika izmiče oku i polako se „odmotava“. Zdesna nalevo plove i nestaju iz kadra statični prizori, kao na beskrajnoj traci. Različiti predmeti, otpad našeg društva ili simboli izumrlih civilizacija, kolažirani su u nekoliko planova u melanholični, digitalni pejzaž. Na drugom „ostrvu“ je Ana Artaker koja na deset fotografija poznatih umetničkih grupa dvadesetog veka prikazuje „Nepoznatu Avangardu“, portrete danas čuvenih umetnika i skoro potpuno odsustvo žena na njima.

Jako je lako izaći iz mode. Isto kao što se neočekivano i nasumično u nju i ulazi. Tako sam razmišljala dok sam birala pravi ulaz u metro.

18. januar 2022.

KUNSTHALE: Šta je delotvornije, negativna kritika ili pozitivni primeri? Kažu psiholozi da kazne samo pogoršavaju problematično ponašanje, da je ignorisanje mnogo bolja opcija. Da razmislim: prestala sam da pušim tek kad sam pronašla pozitivnu stranu problema i odlučila da se vodim mislima o tome kako nepušačima mirišu kosa i odeća, kako osećaju ukuse i imaju više energije. Sva ona prethodna suočavanja s fotografijama grozних katanizovanih ljudskih organa ili mučenička iskašljavanja ozbiljnih pušača, koji su svedočili o bolestima izazvanim otrovima sivog dima, nisu me stvarno pokolebala. Tek lepa reč.

Zlostavljanje životinja prikazano pre dve godine od strane ekoloških aktivista, na ekranima na Štefanovom trgu, bilo je toliko stresno da nisam o tome mogla ni da razgovaram. Preselo mi je i to što sam ljudsko biće. Bila sam sleđena, šokirana, ali nisam prestala da jedem meso. A onda sam nedavno pogledala na internetu video o životinjama koje se igraju loptom. Krava, svinja, koka i jare radovali su se igri sa svojim ljudima, baš poput mojih pasa. Posle toga više ne mogu ni pileću supu da skuvam i izvinjavam se sardinama iz konzerve za njihov tužni usud, ako poželim da ih pojedem.

Jedan Bečlija u penziji rekao mi je da je vratio svoju godišnju muzejsku kartu jer mu je dosta čitanja sa zidova. Odlučio se za ignorisanje.

Kunsthale predstavio je tri savremene austrijske umetnice. Dve su u Austriju došle iz drugih sredina, te su odabrale da kroz prizmu istorije svog naroda ispituju nasleđa imperijalizma, kolonijalizma, ropstva, mizoginije... Belinda Kazem- -Kaminski svoja interesovanja utemeljila je na Crnoj feminističkoj teoriji, a proces rada na istraživanju i pribavljanju arhivske građe, da bi je naknadno obogatila fikcijom. Ekрани sa video-radovima na zidovima ili između njih prikazuju kolonizatore, robovlasnike, carinike, koji svoje lične interese ostvaruju ugrožavajući dostojanstvo drugog čoveka, degradirajući ga na osnovu boje kože, uloge u društvu i netoleranciji ka različitosti.

Ana Hofner eks-Prvulović (sa zvezdicom) izmišlja istoriju i sećanja, koji su očito podložni subjektivnosti, aktuelnim pozicijama i promenljivim potrebama pojedinaca. Da maštom oplemene hladne i neprijatne činjenice poziva i posmatrača kroz rad „Pedeset i jedno delo – verovanje u umetnost“, posvećen radovima nestalim iz muzeja tokom opsade Sarajeva devedesetih. Zeleni zid, kao filmska pozadina spremna za stvaranje bioskopske magije, zajedno sa tekstom na zidu, navodi posmatrača da na praznom ekranu sam izmašta do danas nepronađena dela. Zamislila sam na njemu portrete, pejzaže i aktove koji još uvek ne znaju ništa o savremenim medijima.

Na prizemlju me privlače i zastrašuju radovi Ines Doujak, austrijske vizuelne umetnice. Njena izložba „Populacija duhova“ je još jedan osvrt na pandemiju u socijalnom, ekonomskom, ekološkom pogledu... Monstrumi privlačnih boja, gotovo ukrašeni, nagi ili obučeni, nešto između ljudi, životinja i biljaka, eksploatišu zemlju, ljudske i druge vrste, švercuju ih, upotrebljavaju, ubijaju... Izvitopereni portreti, neprirodni aktovi, isluženi pejzaži, u slici, skulpturi i videu, uklopljeni su u ambijent čudesno harmonično. Umetnica se ne gadi paco, buva, crva, paukova, pravi ih od tekstila, snima, kolažira, jer kaže da oni postoje nezavisno od nas. Na flajeru piše da želi da nas upozori na to da istinska opasnost ne dolazi od „nižih“ vrsta, već da se ona nalazi u ograničenjima antropocentričnog pogleda na svet i poziva da vidimo stvarnost kakva jeste, okrutna i lepa. Ines koristi lepe reči da kaže užasne stvari. S pažnjom sam pogledala svaki rad.

MUMOK: Možda nije problem u tome što je za većinu vizuelnih radova potreban narativ kao predznanje, već što nas (umetnika) koji bi da „govorimo“ ima toliko mnogo da je prolazak kroz bilo koji muzej savremene umetnosti zahtevan poduhvat, kao prolazak kroz špalir neobičnih lepotica koje sve žele u isti mah nešto važno da kažu. Kao oni zidovi engleskih galerija u 19. veku gde su se, okvir uz okvir, gurali svi aktuelni slikari, a na kraju opstao samo Turner. Ili sam ja samo preambiciozno shvatila svoj višesatni boravak u Mumoku. Njegovih sedam spratova umetnosti se ipak ne može doživeti „s nogu“, za jedno popodne.

Mumok je izložbom „Enjoy – kolekcija u promeni“ na nekoliko spratova obeležio nekoliko jubileja svog postojanja, a na zidu je pisalo da su muzejski ciljevi za budućnost da prikažu više radova umetnica, da žele da uključe u postavku više istočnoevropskih umetnika (i umetnica), da prošire tematski fokus i prednost daju slikarstvu. Sve navedeno ohrabrilo me je da pođem u još jednu izložbu iz nepreglednih muzejskih depoa, ali za ozbiljni-

je pozicije u sećanju izborilo se tek nekoliko ubedljivih „monologa“, nekoliko samostalnih izložbi.

Volfgang Tilmans, nemački fotograf, prvi stranac koji je u Engleskoj dobio Turnerovu nagradu, u Mumoku je dobio prostor na dva sprata za izložbu „Zvuk je tečan“. Obradovao me je slikarski pristup fotografiji na velikim formatima i prizori nalik rasplnutim apstrahovanim pejzažima. Eksperimenti sa veštačkim svetlom na foto-papiru izmešali su se s eksperimentalnim pristupom klasičnim temama pejzaža i ljudskih figura. Radovi postavljeni na zid, poput nalepnica sa podsetnicima, prikazuju portrete ljudi, njihove neuredne stanove i noćni život ili njihovo potpuno odsustvo s prizora betonskih konstrukcija, arhitekture ili pejzaža posmatranog kroz prozorsko staklo orošeno kapima kiše. Ali ono što ih objedinjuje je univerzalna zapitanost o kosmosu, astronomija je autorova prva ljubav, pa zemaljsko tematsko šarenilo umiruju portret Meseca, pejzaž Mlečnog puta, akt Aurore borealis viđene iz aviona i tranzit Venere preko Sunca 2012. godine. Zavirila sam u nečiji život, kao kroz širom otvorene prozore stana u prizemlju i pomislila da ga poznajem.

Mama tajvanskog umetnika Huanga Po-Čija imala je noge otečene od stajanja poput slonovskih, a koža joj je bila plava od odeće koju je besomučno šila za svetska frivolna tržišta. Zato je autor svoju instalaciju s plavim sakoima nanizanim duž nepreglednog rafa, s fotografijama maminih portreta iz mladosti i video asocijacije na odeću iz radnji, brodskih kontejnera i magacina, nazvao „Plavi slon“. Stidela sam se svoje gramzivosti na jeftine odevne predmete pred njegovom mamom plavih nogu. Ali, kao i posle videa sa Šefanovog trga, samo dok nisam izašla iz izložbene prostorije. Na sledećem spratu muzeja već sam razmišljala o tome kako mi je potrebna nova zimska jakna. Bordo.

Fridrih Kisler, austrijsko-američki arhitekta, slikar, vajar, dizajner i teoretičar, aktivan u prošlom veku, pejzaž je pretvorio u stambeni prostor, imao je san o jednoj kući amorfne oblika, nalik jazbini. Nazvao ju je „Beskrajna kuća“, jer joj se podovi pretaču u zidove, bez uglova i oštiri linija. Nikada nije izgrađena, ali su ostali nacrti i makete kao umetnička dela. Priča o toj kući predstavljena je u holu, ispred lifta, kao pauza između izložbi. U ovakvoj kući bih htela da letujem. Mislim da bi mi to bilo dovoljno ludila za jedan odmor, pomislila sam. Divno sam se osećala dok sam stajala ispod providnog plastičnog kišobrana sa zvučnikom, kao da sam se ušunjala u nečiji abažur iz sedamdesetih, i posmatrala, na sivom betonskom zidu preko puta, projekciju arhitektnog gostovanja u nekoj američkoj TV emisiji od pre pola veka. Voditelj je bio veoma dostojanstven u svom crnom odelu, ali je delovalo kao da će svakog trenutka pući od smeha dok je govorio o čudnoj beskrajnoj kući. I arhitekta je izgledao kao dobro odmeren gospodin koji se zapravo sjajno zabavlja čitavim projektom. Umetnost ne mora uvek biti ozbiljna, ako želi da menja svet, pomislila sam.

Kraj mene je za svega nekoliko sati protutnjalo stotine radova, poput slika iza prozora turističkog autobusa. Antiumetnost i gestovi redukcije, Kosmos, paranauka, simbolizam, minimal-art, konceptualna umetnost, neoavangarda, apstrakcija, priroda, telo, bečki akcionisti, performans, priroda, lend-art... Silne rečenice, romani i ćutanja u koje su prerasla slova azbuke (ili abecede) likovne umetnosti. Portret, pejzaž, akt. Odnos prema sebi, prema svojoj okolini. Neke sam fotografisala „za poneti“. Neke ostavila za „drugi put“. Izašla sam

iz Mumoka umorna i ošamućena, pitajući se da li je vizuelno delo i dalje vizuelno, ako narativ izađe iz njega i smesti se na galerijski zid u vidu 3000 karaktera? Da li smo moje kolege i ja izgubili poverenje u komunikaciju likovnim jezikom? Imamo li kompleks pred ostalim umetnostima, pa želimo rečima nasilno da intelektualizujemo svoj rad? Ne umanjuje li ga upravo takva težnja?

U kafeu kraj muzeja skinula sam masku i nekritički se zagledala kroz prozor. Zaslužila sam malo vizuelne tišine, čaj i toplu štrudlu s jabukama i šlagom. Posmatram prolaznike i grejem prste vrućom šoljom čaja. Kafić miriše na anis, komorač i slatki koren. Na drugom kraju konca zakačena je nova poruka. Jurodivi iskače iz nje i viče: „Energetsko polje puno ljubavi, smisao je Tvog postojanja.“ Nasmejem se, pa pogledom odlutam kroz izlog. Zamišljam oko svakog prolaznika sferu energije ispunjenu ljubavlju, pitajući se znaju li da je to svrha njihovog postojanja.

28. januar 2022.

U bečkim parkovima na zelenim proplancima, pokrivene granjem, spavaju lukovice. Pored njih stoji natpis „Ovde spavaju lukovice“. I niko ih ne gazi, ne diraju ih dok spavaju. A ni posle, na proleće, kada se probude. Bečki parkovi imaju i jezera. U njima žive crvenperke, šarani i štuke, a oko njih dabrovi, zečevi, krtice, poljski miševi, belouške, sive čaplje, labudovi, vrane i golubovi, galebovi... Čak imaju i one lepe feng šui patkice poput moje dve s noćnog stočića. Plivaju po jezeru u parovima, šarena i smeđa, šarena i smeđa, šarena i smeđa... Izenada shvatam da već petnaest godina posedujem dve drvene patke šareno obojene, zelena glava, beli okovratnik, a da moja drugarica Nataša ima dve smeđe. Zajedno smo ih kupile misleći da su dve različite vrste. Kako smo mogle to da previdimo?! Pa, odavno znamo da se mužjaci svih životinjskih vrsta šepure i kindure, da su šareni i vizuelno bučni kao digitalni bilbordi ispred krošnji drveća, a da se ženke skrivaju u žbunju od predatora, štite potomstvo i gledaju svoja posla. A kod mene u stanu: dve šarene patke. Kod Nataše: dve smeđe... Ne žalimo se na ljubavni život, naprotiv, ali može li biti i bolje? Možemo li pružiti, dobiti više? Da li bih mogla biti više ženstvena, pitoma i krotka, a ona manje? Posmatram mešovite parove patkica u jednom prosečnom bečkom parku i pitam se: da li me je Modesti Blejz, moja strip drugarica iz detinjstva, još davno upropastila svojim seksi feminističkim nezavisnim karakterom, usmeravajući me podsvesno na put večite borbe za jednakost s muškarcima u pogledu intelekta, talenata i prava glasa, ili sam jednostavno već i sama od sebe takva bila. Da li bi mi se u životu više isplatilo da sam pošla putem bespomoćnih belih dama malih plišanih usana i rumenih obraza? Ne dvoumim se dugo. Modesti je barem imala izbor. Za njega se izborila. Videla je čitav svet, išla je kuda je htela, uvek iz borbe izlazila kao pobednica i tek kad je sama tako odlučila, u poslednjem 10183. kaišu svojih dnevnih epizoda, postala je krotka i nežna. Rekla je svom vernom Viliju: „Dosta je bilo sa zlikovcima, sa žrtvama, nema više krvi, znoja i suza... Malo ćemo se odmoriti, Vili ljubavi, samo ti i ja.“ Vili joj je odgovorio: „Sjajna ideja, princezo.“

Šaljem Nataši poruku o svom feng šui otkrovenju. Poručuje mi da joj se javim čim se vratim da odmah razmenimo patka i patku. Odlazem telefon u tašnu i pitam Đorđa: „Hoćemo li na burek kod Turaka, ljubavi“, a on mi odgovara: „Sjajna ideja, miko.“

Imena spomenutih umetnika u originalu: Amedeo Modigliani, Joan Miró, Egon Schiele, Günter Brus, Valie Export, Arnulf Rainer, Karin Mack, Maria Lassnig, Adriana Czernin, Jim Dine, Georg Baselitz, Erwin Wurm, Jenny Holzer, Barbara Kruger, Gustav Klimt, Albrecht Dürer, Albrecht Altdorfer, Wolfgang Huber, Lucas Cranach, Eike Schmidt, Ferdinand Georg Waldmüller, Ugo Rondinone, Rudolf Wacker, Lisl Ponger, Fritz Wotruba, Toni Schmale, Christian Ludwig Attersee, Jakob Lena Knebl, Agnieszka Polska, Ana Artaker, Belinda Kazeem-Kamiński, Ana Hoffner ex-Prvulovic*, Ines Doujak, Wolfgang Tillmans, Huang Po-Chih, Friedrich Kiesler.